

Gál István¹ – Dr. Tick Andrea²

Az EU vámuniójának működése

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása jelentősen átalakította a vámrendszert és a külkereskedelmi folyamatokat. A vámhatárok megszűnése és az egységes piac létrejötte új működési feltételeket teremtett a kereskedelem és az állami bevételek szempontjából.

A kutatás szakirodalmi elemzésen és nemzetközi példák összevetésén alapult, különös tekintettel az Európai Unió Vámuniójának fejlődésére és a magyarországi alkalmazkodásra. A vizsgálat az elektronikus vámrendszerek hatásaira fókuszált.

Az eredmények szerint a digitalizáció és az egységes uniós szabályozás növelte az átláthatóságot, csökkentette az adminisztratív terheket és gyorsabbá tette a vám eljárásokat.

A vámszabályozás technológiai megújítása hosszú távon erősíti Magyarország gazdasági versenyképességét, és összhangban áll az Európai Unió vámpolitikai céljaival.

Kulcsszavak: adó, AIS-AES, költségvetési bevétel, vám, vámrendszer

JEL-kódok: F13, H87, K34, O52, R41

BEVEZETÉS

Jelenleg a vámbevételek 25-75%-os arányban oszlanak meg a vámbeszedést végző tagállam és EU között. A tagállami részese és a vámbeszedés költségeinek fedezetét biztosító rész.

Magyarország – az Európai Unió többi tagállamához hasonlóan – vámtevékenysége révén meghatározó szerepet tölt be a nemzetközi kereskedelem előmozdításában (Fézer, 2018). Az EU vámrendszere létfontosságú eleme a tagállamok és a harmadik országok közötti zökkenőmentes áruforgalom és az egységes piac integritásának fenntartásában. Ez a cikk az uniós vámrendszer megújításának magyarországi megvalósulását, és annak a kereskedelemre és határigazgatásra gyakorolt hatásait tárja fel.

KERESKEDELEMPOLITIKAI ESZKÖZÖK

Az Európai Unió területére irányuló áruk importja esetén a versenyképesség és a piacvédelmi célok biztosítása érdekében különböző áruellenőrzési intézkedéseket alkalmaznak. A jelenlegi kihívásokkal teli gazdasági és biztonsági környezetben a magyar élelmiszer- és feldolgozóipar, valamint a kereskedelem stratégiai és nemzetbiztonsági jelentőséggel is bír (VG/MTI, 2023).

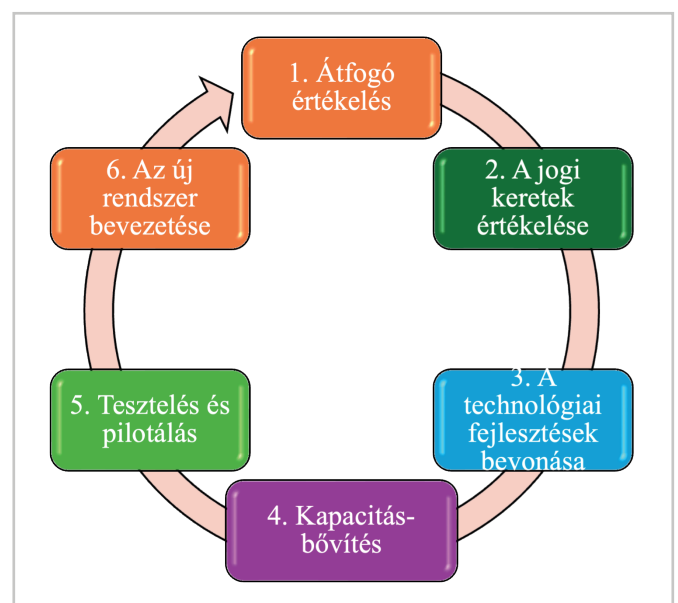
A vámellenőrzés kulcsszerepet játszik a nemzetbiztonság biztosításában is (Bakai–Dézsi–Szabó, 2024). A vámhatóságok feladata az illegális áruk – különösen a kábítószer, fegyverek, hamisított termékek és veszélyes anyagok – kiszűrése, amelyek közvetlen veszélyt jelenthetnek a lakosság biztonságára. Emellett figyelemmel kísérik a kettős felhasználású termékek

külkereskedelmét annak érdekében, hogy azok ne kerülhessenek illetéktelen kezekbe, ami kiemelten fontos a technológia-intenzív és stratégiai ágazatok esetében (Fézer, 2018). A nemzetközi együttműködés és az információcsere hozzájárul a határokon átnyúló bűnözés és a globális biztonsági kockázatok kezeléséhez (Hadtudományi Szemle, 2009).

A kereskedelempolitikai célok érvényesítését az importárukhoz kapcsolódó engedélykötelezettségek is szolgálják. Az Európai Unió vámpolitikájában kiemelt szerepet töltenek be az alábbi eszközök: az importengedély, az import monitoring engedélyezés, valamint a növény- és állategészségügyi igazolások, amelyek az áruk eredetének, összetételének és rendeltetésének ellenőrzését segítik elő.

Az engedélykötelezettségek mellett a vámtevékenységet tiltó és korlátozó rendelkezések is kiegészítik. Ide tartoznak a kettős felhasználású termékek kereskedelmére vonatkozó előírások, valamint az emberi életet, a környezetet vagy a kulturális örökséget veszélyeztető áruk importjára vonatkozó tilalmak, amelyek célja az uniós és nemzeti érdekek védelme (Kenessei–Gulyás, 2023; Paulovics–Jámbor, 2021).

Egyes termékek kereskedelme nem tiltott, ugyanakkor fokozott vámellenőrzés alá esik. Az érzékeny áruk körébe tartoznak különösen az élelmiszeripari termékek, a gépek és berendezések, a növényi vagy állati eredetű anyagot tartalmazó áruk, valamint a kulturális oltalom alatt álló termékek, amelyek esetében az import- és exporttevékenység engedélyköteles lehet, illetve szigorú ellenőrzési eljárásokhoz kapcsolódik (Paulovics–Jámbor, 2021).

1. ábra: Az EU vámrendszer magyarországi megújításának menete

Forrás: saját szerkesztés

¹ PhD-hallgató, Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola, Budapest, istvan.gal@stud.uni-obuda.hu

² Egyetemi tanár, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar, Budapest, tick.andrea@kgk.uni-obuda.hu

2. ábra: A legfontosabb európai kikötők

Forrás: saját szerkesztés

ShipHub (2022): Top container ports in the EU – 2021 Edition. Online elérhető: <https://www.shiphub.co/top-container-ports-eu-2021>

KUTATÁSMÓDSZERTAN

A kutatás szakirodalmi elemzésen alapult, amelynek során az Európai Unió vámuniójára vonatkozó jogi, gazdasági és szakpolitikai források feldolgozása történt meg. A vizsgálat kvalitatív módszertant alkalmazott, kiegészítve nemzetközi példák összevetésével. A kutatás célja az volt, hogy bemutassa az uniós vámuniós reformok és a magyar vámszabályozási gyakorlat kapcsolatát, különös tekintettel az elektronikus vámrendszerek bevezetésére. A szakmai tapasztalatok hozzájárultak a folyamatok gyakorlati értelmezéséhez és az összefüggések feltárásához.

A kutatás során kiemelt figyelmet kaptak az innovációs lehetőségek és azok hatásai. A megismert kutatási eredmények szintéziseként rámutattam összefüggésekre, törvényszerűségekre mind a felhasználói, mint a hatóság oldaláról megközelítve és bemutatva az EU vámpolitikájára vonatkozó hatásait. Cikkemben a következtetés módszerét általánosan alkalmaztam, hivatkozással az állítás alapvető tényére.

ÉRDMÉNYEK – KÖLTSÉGVETÉSI HATÁSOK ÉS VÁMBEVÉTELEK MAGYARORSZÁGON

Az Európai Unióba importált termékek beszállítását követő vámkezelések során befizetett import vámteher és áfa bevételei a költségvetés bevételi forrásait gazdagítják. A vámbevétel 75 százaléka az EU-t illeti, a fennmaradó 25 százalék pedig az azt beszedő országok költségvetésének bevétele (Syropoulos, 2003), ami a költségvetési forrásának mintegy 11-13%-át teszi ki. Az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt a fizetett vám teljes összege Magyarország bevétele volt. Ettől kezdve azonban ennek a bevételnek a legnagyobb része az EU-t illeti, amiből a magyar tagállam kis részt vehet fel. Így a költségvetésben minden tagállamban jelentősen csökkent a vámbevételekből származó költségvetési bevétel nagysága is. A redistribúciós politika során később más formában részesülhetnek uniós tá-

mogatásban, de jelen tanulmány ezzel a témával nem foglalkozik (Amores és mtsai, 2023).

Ebből következően Magyarországnak a vámbevételekből származó költségvetési bevétele már nem jelentős (Sipos, 2015). A tengerekkel és kikötőkkel rendelkező országok vámbevétele jóval magasabb. Magyarország vámbeszedési költség megtérítése a légi szállítás utáni vámkezelések, a harmadik országokból ide szállított, irányvonattal szállított konténerszállítmányok, valamint a Magyarországtól keletre található volt szovjet tagállamokból származó áruk után keletkezik. Az említett okok miatt jelentősek a különbségek az egyes EU tagországok között. Magyarország bruttó hazai terméke az EU teljes GDP-jének 1,2%-át teszi ki. A költségek mellett a vámkezelés ideje is jelentős különbségeket teremt a vámkezelési helyek tekintetében. Ez és a vámkezelések gyorsasága indokolja, hogy mely országok ösztönözhetnek több kereskedőt erre a tevékenységre jobb vámszolgáltatással, és mely országokat érdemes elkerülni.

Például Írország esete azért is érdekes, mert bár a vámbevételei alacsonyak, mégis jelentős tengeri áruforgalmat bonyolít le, és a vámköteles termékek nagy része tengeri úton érkezik a távoli Kínából. Ezért nyilvánvaló, hogy az árut már a kikötőkben vámkezelik és a kontinens belsejébe szállítják. A tengerparttal nem rendelkező országok számára tehát érthető, ha a vámbevételek aránya alacsonyabb. Számos cég él ezzel a lehetőséggel Hamburg, Rotterdam, Trieszt és Koper kikötőiben is.

ÉRDMÉNYEK – A KIKÖTŐI ELŐNY HATÁSA A VÁMBEVÉTELEKRE

A tengeri kikötők hatékonysága és versenyképessége mindig is rendkívül fontos volt az európai kereskedők számára. Az elmúlt 30 évben a kikötők rengeteg változáson mentek keresztül, ahogy a kikötők által nyújtott szolgáltatások (vámkezelés, raktározás, átrakodás) is folyamatosan változtak az igényeknek

megfelelően. A 2. ábra a legfontosabb európai kikötőket mutatja be.

A vámbevételek elosztása tekintetében a tagországoknak eltérő lehetőségeik vannak. Magyarország mögött Ausztria, Észtország, Szlovákia és Románia került a vámbevételek jelentős kedvezményezettjei közé. Csehország Magyarországhoz képest közel harmadával több vámot szedhet be a vámköteles importra, még parti kikötők nélkül is. A tengeri kikötőkkel rendelkező országok, mint például Németország, Hollandia, Görögország, Spanyolország, Portugália, Olaszország és Szlovénia szedik be a legtöbb vámot a vámköteles behozatalra.

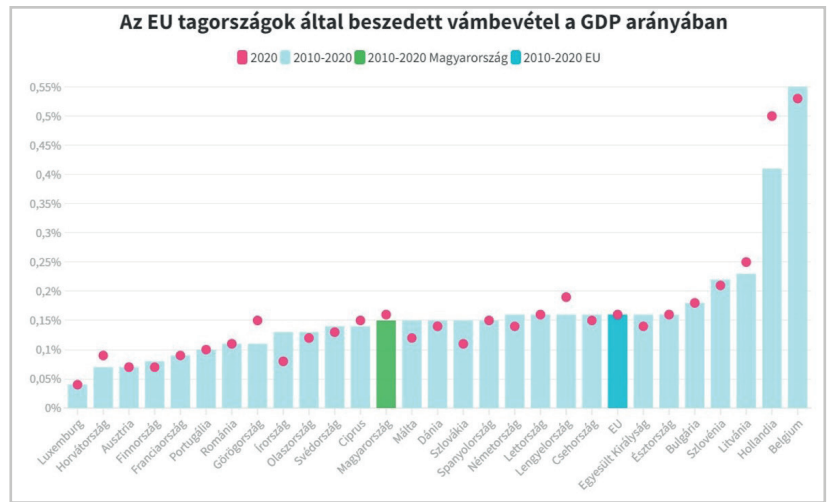
A gazdasági teljesítményhez mért vámbevétel Magyarországon az uniós átlagtól tizedével marad el (3. ábra).

A vámbevételek GDP-hez viszonyított aránya az elmúlt közel 15 évben stabilan körülbelül 0,15% volt (G7 – Gazdasági sztorik érthetően, 2023), ezért a vámfizetésekből származó bevétel gazdasági teljesítményhez való viszonyítása önmagában félrevezető lehet. Ha a helyben fizetett vámok aránya elérné az EU átlagot Magyarországon, az évente 7,6 milliárd forint többletbevételt jelentene a magyar költségvetésnek. A vámellenőrzés attól függ, hogy az árut milyen szállítási móddal szállítják (Fuchs és mtsai, 2022). Az Unióba lépést megelőző utolsó év befizetett vámból származó bevétele 131,3 milliárd Ft volt, ami a 2004-es Európai Unióba lépést követően 43 milliárd Ft-ra csökkent. Ez 88 milliárd Ft bevétel kiesést jelentett 2004-ben. 2004 első 4 hónapjában (2004. május 1-től Magyarország már EU tagállam) még 100%-ot tarthattunk meg. Az igazi kiesés inkább 2005. évtől kezdődően érzékelhető. Számos vámkezelési szolgáltatás előkészítését és beüzemelését végző cég is létrejött. Vámügynökségek már az uniós csatlakozás előtt is működtek, sőt, sokkal több volt, mint a csatlakozás után, viszont a csatlakozás után jelentősen csökkent a vámkezelések száma, így kevesebb vámközreműködőre volt szükség. Jelenleg viszont már bőven meghaladjuk a csatlakozás előtti vámkezelési darabszámot.

Ezek a cégek a vám eljárásokkal kapcsolatos szolgáltatásnyújtás mellett raktározás és egyéb logisztikai feladatokat is ellátnak. A vám eljárások (pl. szabad forgalomba bocsátás) lebonyolítása mellett, (mely történhet közvetlen és közvetett vámjogi képviselő mellett) különböző engedélyek (pl. import áfa önadózási engedély), – közvetett vámjogi képvisellel – megbízóikra történő kiterjesztésével segítik a minél kedvezőbb import áfa finanszírozásának az elérését az áruk szabad forgalomba bocsátása során. A vámügynöki szolgáltatásért – attól függően, hogy közvetett vagy közvetlen képviselőről beszélünk – a megbízónak (importőrnek) szolgáltatási díjat kell fizetnie. Tekintettel arra, hogy a közvetett képviselő esetében a megbízó és a vámügynök egyetemlegesen felel a vám és egyéb teher megfizetéséért, (nagyobb kockázatot vállal a vámügynök) a szolgáltatás díja is jelentősen magasabb, mint a közvetlen képviselő esetén.

EREDMÉNYEK – A VÁMRENDSZER TECHNOLÓGIAI MEGÚJÍTÁSA MAGYARORSZÁGON

A vámok kulcsfontosságú szerepet játszanak a nemzetközi áruáramlás megkönnyítésében és felgyorsításában, különösen az olyan logisztikai csomópontokban, mint a tengeri kikötők vagy

3. ábra: Az EU tagországok vámbevételei a GDP arányában

Forrás: (Bucsky 2024) (saját szerkesztés)

a száraz kikötők (Caballini-Benzi, 2023). Az EU vámrendszerének megújítása Magyarországon dinamikus folyamat, melynek célja a vámműködés korszerűsítése a nemzetközi kereskedelem változó igényeinek megfelelően.

Magyarország a technológiai fejlesztések felkarolásával kötelezően végrehajtja azt az uniós jogforrást, amely mindezt előírja a tagállamok számára: A Bizottság (EU) 2023/2879 Végrehajtási Határozata (2023. december 15.) az Uniós Vámkódexben előírt elektronikus rendszerek kifejlesztésére és telepítésére vonatkozó munkaprogram létrehozásáról. Az uniós normákhoz való alkalmazkodással hozzájárul az EU vámrendszerének általános hatékonyságához és eredményességéhez, elősegítve az áruk határokon átnyúló zökkenőmentes áramlását. A 4. ábra mutatja a változtatások lépéseit, még a korábbi folyamat során. Ebben az időszakban bármiféle módosítási kérelem benyújtása csak papír alapon volt lehetséges.

A változó jogi követelményekhez és nemzetközi normákhoz való alkalmazkodással Magyarország biztosítja, hogy vámtevékenysége összhangban maradjon a globális kereskedelmi környezettel, elősegítve az erős két- és többoldalú kereskedelmi kapcsolatokat. A 5. ábra a vám eljárások változását követő időszakot mutatja be.

A vám-árnyilatkozatokat és az azokhoz kapcsolódó módosítási kérelmeket már évek óta elektronikusan, papír mentesen lehetett benyújtani magyar vámhatósághoz a CDPS rendszeren keresztül. Ugyanakkor a tavaly év végén bevezetett új eVÁM AIS rendszer biztosítja azt, amely felváltotta a CDPS rendszert, hogy az uniós vámjogszabályokban meghatározott egységes adatelemek használatára megtörténhetett az átállítás. Mivel Magyarország a regionális és a globális kereskedelem meghatározó szereplőjeként pozicionálja magát, a vámkezelési tevékenység korszerűsítése stratégiai befektetésként szolgál a nemzet gazdasági jövőjébe. A kormány, a vállalkozások és a nemzetközi partnerek közötti együttműködési erőfeszítések alátámasztják Magyarország elkötelezettségét egy hatékony, átlátható és biztonságos vámrendszer létrehozása iránt, amely támogatja a fenntartható gazdasági fejlődést és a tágabb értelemben vett globális gazdaságba való integrációt, amint az a 6. ábrán látható.

Ez természetesen nem lezárt folyamat, hiszen a vám eljárások tevékenység folyamatosan frissül és igazodik az uniós előír-

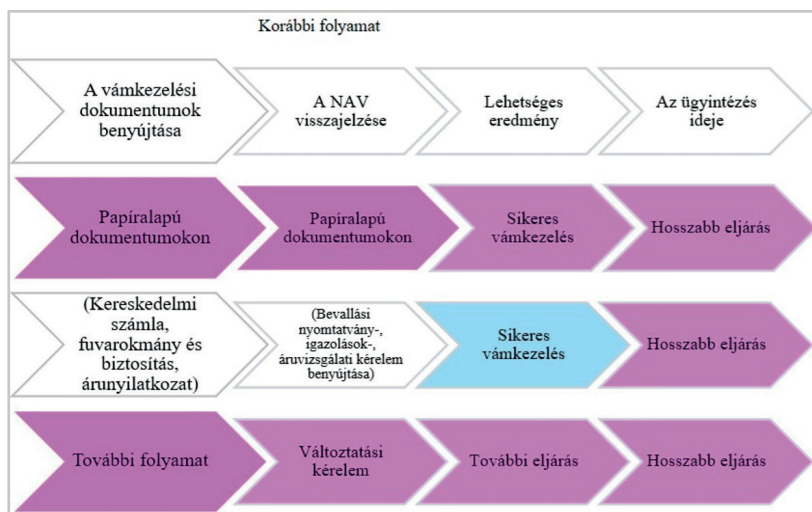
sok változásaihoz. A vállalatok számára kulcsfontosságú, hogy versenyelőnyt szerezzenek a mai versenyhelyzetben. A technológiai innováció az egyik leghatékonyabb módja annak, hogy a vállalatok elérjék ezt az előnyt és növeljék versenyképességüket (Mokhtari, 2023). Az importrendszer korszerűsítése (eVAM AIS) az Unió Vámkódex Munkaprogramja alapján történt, annak érdekében, hogy versenyképes vámkörnyezetet hozzon létre újra elősegítve ezáltal a legális kereskedelmet. A kezdeményezés célja az is, hogy javítsa az Európai Unió külső határainak védelmét (NAV, 2015). Egy bizonyos idő elteltével felül kell vizsgálni, és ha nem felelnek meg az elvárásoknak, akkor azokat ismét módosítani szükséges.

KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálat alapján a magyar vámszabályozás uniós integrációja egyszerre érintette a költségvetési bevételeket, a vámkezelési versenyképességet és a technológiai fejlesztési kényszert. A cikkben Magyarország 2004-es EU-csatlakozásának vámeljárásokra és kereskedelmi szabályozásokra gyakorolt hatásait mutattuk be. Az uniós tagság egyik legfontosabb eredménye a vámhatárok megszűnése volt, ami lehetővé tette az áruk szabad mozgását az EU-n belül vámfizetési kötelezettség nélkül. Magyarország átvette az EU közös vámrendelkezéseit és vámtarifáit, amely az EU-n kívüli országokkal folytatott kereskedelmet is szabályozta. Az elektronikus vámeljárások bevezetése egyszerűsítette és gyorsította a vámkezelési folyamatokat, míg az áfa-rendszer harmonizációja könnyebbé tette a belső piaci kereskedelmet.

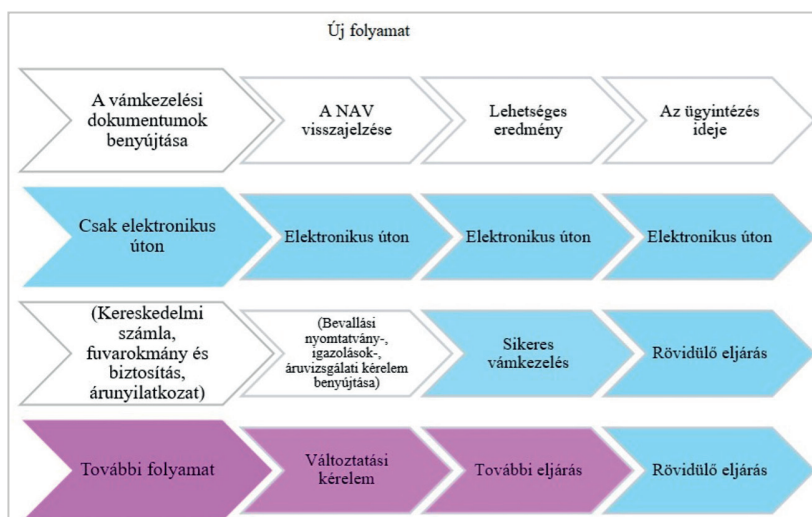
A vámkezelési tevékenység korszerűsítése előtt Magyarország a hatékonyság hiányával, a manuális folyamatokkal és a globális kereskedelem digitális korszakához való alkalmazkodás kihívásaival szembesült. A modernizációt követően Magyarország leegyszerűsített eljárásokkal, csökkentett feldolgozási idővel és fokozott biztonsági intézkedésekkel büszkélkedhet, így az országot versenyképes szereplőként pozicionálja a nemzetközi kereskedelemben, miközben elősegíti a vállalkozások számára kedvezőbb környezet kialakítását és biztosítja a fejlődő szabványok betartását. Az átalakulás megerősíti Magyarország elkötelezettségét a gazdasági növekedés, a rugalmasság és a nemzetközi kereskedelmi rendszerbe való hatékony integráció mellett.

A bemutatott tapasztalatok alapján a vámeljárások további fejlesztése nem elsősorban bevételi, hanem versenyképességi és szolgáltatásminőségi kérdésként értelmezhető. A döntéshozók számára a kiszámítható, digitálisan támogatott vámkörnyezet hozzájárul a legális kereskedelem ösztönzéséhez és a gazdasági szereplők megtartásához. A vállalatok oldaláról mindez alkalmazkodási kényszert és egyben lehetőséget is jelent, mivel a hatékony vámeljárások a nemzetközi ellátási láncokba való sikeres integráció alapfeltételévé váltak.

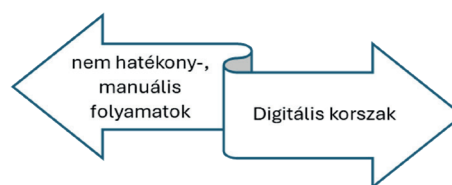
4. ábra: A változtatást megelőző vámkezelési folyamat

Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: A vámeljárás változásainak összefoglalása

Forrás: saját szerkesztés

6. ábra: Változások a nem hatékony kézi folyamatról a digitális folyamatra

Forrás: (Pettit-Wang-Beresford 2022)

IRODALMI FELDOLGOZÁS

- AMORES, A. F. – MAIER, S. – RICCI, M. (2023): Taxing household energy consumption in the EU: The tax burden and its redistributive effect. *Energy Policy* 182 113721. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2023.113721>, ISSN 0301-4215
- BAKAI K. P. – DÉZSI Z. – SZABÓ A. (2024): Vámszakemberek közös képzése az Európai Unióban. *Belügyi Szemle* 72(1): 55–74. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2024.1.4>, ISSN 2677-1632
- BOD P. Á. – CSERHÁTI I. – KERESZTÉLY T. – TAKÁCS T. (2023): Budapesti Corvinus Egyetem: Recessziós félelmek, lassan javuló egyensúlyi mutatók. *Külgazdaság* 67(3–4): 5–31.

- <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.3-4.5>, ISSN 2732-0235
- BUCSKY, P. (2024): Milliardokat bukik a költségvetés mert elkerülük Magyarországot az importorok. Elérhető: <https://g7.hu/vilag/20230817/milliardokat-bukik-a-koltsegvetes-mert-elkerulik-magyarorszagot-az-importorok/> [Letöltve: 2024.02.17].
- CABALLINI, C. – BENZI, M. (2023): Fast Corridors: innovative customs processes and technology to increase supply chain competitiveness. The case of IKEA Italy. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives* 21 100909. <https://doi.org/10.1016/j.trip.2023.100909>, ISSN 2590-1982
- CSÁK C. – OLAJOS I. (2022): Hulladékgyártás. In Ráisz A. (szerk.): *Környezetjog: Különös rész*. Miskolci Egyetemi Kiadó, 135–149. 209 oldal ISBN: 978-615-5626-66-1, DOI: 10.53707/2021.ra.kornykul
- DOBRA, P. – JÓSVAI, J. (2022): Assembly Line Overall Equipment Effectiveness (OEE) Prediction from Human Estimation to Supervised Machine Learning. *Journal of Manufacturing and Materials Processing* 6(3): 59. <https://doi.org/10.3390/jmmp6030059>, ISSN 2504-4494
- FUCHS, E. – NOVIKOV, V. – NOVIKOV, S. (2022): Improvements in Post-Release Customs Control of Goods Moved by Different Modes of Transport. *Transportation Research Procedia* 61 200–205. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2022.01.033>, ISSN 2352-1465
- FÉZER T. (2018): Elérhető: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/7178/K%C3%BCIgazdas%C3%A1gi%20igazgat%C3%A1s.pdf?sequence=1>
- GYÖRGY H. G. – CSABA Z. (2020): A veszélyeztetett vadon élő fajok szállításának vámhatósági ellenőrzése. *Magyar Rendészet* 20(1): 45–66. <https://doi.org/10.32577/mr.2020.1.3>, ISSN 1787-050X
- hadtudomanyi_szemle_2009_04.pdf [2009]. Elérhető: https://real-j.mtak.hu/16790/8/hadtudomanyi_szemle_2009_04.pdf#page=17, ISSN 2060-0437
- KAPRONCZAI I. – UDOVECZ G. (2023): A magyar élelmiszer-gazdaság fejlesztésének stratégiai dilemmái. *GAZDÁLKODÁS* 67(5): 398–409., ISSN 2732-0235, https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.67.5.t.pp_398-409
- KENESSEI Z. – GULYÁS G. (2023): A katonai csapat- és áru mozgásokat érintő vámformális változásai, hatásuk a műveletek támogatására. *Hadtudomány* 33(2): 47–59. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.2.47>, ISSN 1588-0605
- KOLTAI K. (2024): Információs rendszerek alkalmazása a döntési folyamatokban. Repozitóriumban jelent meg, Pannon Egyetem, Zalaegerszeg — Gazdálkodási Kar
- MESTERNÉ MONOSTORI, J. (2015): *Ellátási láncok robusztussága és strukturális komplexitása* (phd). BCE Gazdálkodástudományi Kar. Available Elérhető: http://publikaciok.lib.uni-corvinus.hu/publikus/szd/Mesterne_Monostori_Judit.pdf
- MOKHTHARI MOUGHARI, M. – DAIM, T. U. (2023): Developing a model of technological innovation for export development in developing countries. *Technology in Society* 75 102338. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102338>, ISSN 1879-3274
- NAV (2015): Az elektronikus vám. *Nemzeti Adó- és Vámhivatal*. Elérhető: https://nav.gov.hu/vam/egyeb/az_elektronikus_vam [Letöltve: 2024.02.21].
- NORBERT S. [2020]: Az Európai Unió gazdasága és a koronavírus (COVID-19) Az Európai Bizottság útkeresése. Repozitóriumban MTA
- PAULOVICS A. – JÁMBOR A. (2021): A környezetvédelem alkotmányjogi alapjai. *Miskolci Jogi Szemle* 16(5): 407–421. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1482>, ISSN 3094-2950
- PETTIT, S. – WANG, Y. – BERESFORD, A. (2022): Chapter 7 - The impact of digitalization on contemporary and future logistics. In MacCarthy, B. L. – Ivanov, D. (szerk.): *The Digital Supply Chain*. Elsevier, 111–125., ISBN (Paperback): 978-1-911653-34-9
- PRASHAR, A. (2017): Adopting PDCA (Plan-Do-Check-Act) cycle for energy optimization in energy-intensive SMEs. *Journal of Cleaner Production* 145 277–293. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.01.068>, ISSN 1879-1786
- SIPOS, A. (2015): Determining Factors of Tax-morale with Special Emphasis on the Tax Revenues of Local Self-governments. *Procedia Economics and Finance* 30 758–767. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01325-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01325-8), ISSN 2212-5671
- SYROPOULOS, C. (2003): Rules for the disposition of tariff revenues and the determination of common external tariffs in customs unions. *Journal of International Economics* 60(2): 387–416. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(02\)00046-6](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(02)00046-6), ISSN 1873-0353
- TAMÁS T. (2018): A NATO Kibévédelmi Kiválósági Központ bemutatása. *Nemzetbiztonsági Szemle* 6(4): 48–62., ISSN 2064-3756
- VG/MTI (2023, NOVEMBER 7): Nemzetbiztonsági szerepet tölt be a magyar élelmiszeripar és kereskedelem. *Világgazdaság*. Elérhető: <https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2023/11/nemzetbiztonsagi-szerepet-tolt-be-a-magyar-elelmiszeripar-es-kereskedelem> [Letöltve: 2024.09.29]., ISSN 2416-1762